

סיכום לבגרות בהיסטוריה - הלאומיות באירופה במאה ה-19

המאפיינים המלכדים בני אותו הלאום:

- **שפה:** לכל עם שפה ייחודית משלו. שפה היא גורם מלכד ודרך להעביר רעיונות ומסרים כמו רעיון ההשכלה: כדוגמת זכויות טבעיות, ורעיונות המהפכה הצרפתית.
- **סמלים:** לכל עם סמלים ייחודיים משלו. לכל עם דגל ייחודי משלו, שיוצר תחושת גאווה, המנן ייחודי משלו, שלרוב מדגישים את רצון העם לחופש ועצמאות. לדוגמה, המנן התקווה מדבר על "להיות עם חופשי בארצנו", והמנן צרפת מדבר על "חירות, חירות, חירות מתוקה".
- **היסטוריה:** לכל עם היסטוריה ייחודית משלו, שבעקבותיה שואף העם לחזור ולהיות עצמאי כפי שהיה טרם איבד את עצמאותו.
- **גיבורים ומיתוסים:** לכל עם גיבורים ייחודיים משלו, מנהיגים, חקלאיים, חיילים, ודמויות מפתח נוספות שיוצרות תחושת גאווה, לצד מיתוסים וסיפורי עם או אגדות.
- **מולדת:** לכל עם מולדת ייחודית משלו. המולדת כוללת את השטח הפיזי בו גדל העם - האדמה, הקרקע, השטח הטריטוריה, בעדם מוכן העם למות, שכן חש תחושת גאווה ושייכות למולדת.

מטרות התנועה הלאומית:

- **השגת עצמאות:** כל התנועות הלאומיות (יוון, איטליה, גרמניה, פולין) במאה ה-19 ביקשו להשיג עצמאות ולסלק מעליהם את השלטון הזר/היחיד שמוביל אותם. לדוגמה: היוונים ביקשו לסלק את השלטון העות'מאני, שזר להם, והתנועה הגרמנית ביקשה לאחד את גרמניה, להשיג עצמאות, ולסלק את השלטון הצרפתי הזר.
- **פיתוח וטיפוח זהות ותודעה לאומית:** כל התנועות הלאומיות באירופה המאה ה-19 ביקשו להבהיר לבני העם כי השייכות שלהם היא לא כלפי נסיכויות או מחוז מסוים, אלא כלפי המולדת וכלפי העם כולו, שכן לעם כולו מאפיינים משותפים: שפה, סמלים, והיסטוריה.
- **הרס חברת המעמדות:** כל התנועות הלאומיות באירופה ה-19 ביקשו להרוס מיסוד את חברת המעמדות, בה למלך ולמעמד האצולה והכמורה זכויות בלבד, ולמעמד השלישי חובות בלבד, בעיקר עול המיסים. מטרת התנועות הייתה לבטל את חברת המעמדות וליצור חברה שוויונית, וכך גם לבטל את המלוכה שעוברת בירושה, ולהחליפה בהנהגה מן העם.

- **תנועת ההשכלה ותהליך החילון:** במאה ה-18, עידון האורות (נאורות) באירופה, קמו תנועות של משכילים: פילוסופים, מדענים, מתמטיקאים, מורים, סופרים ועוד אשר ישבו בסלונים, והעלו רעיונות כיצד לשפר את חיי האנשים באירופה. עלו רעיונות כמו זכויות טבעיות, הפרדת רשויות, חופש, שוויון, סובלנות דתית. אנשי ההשכלה התנגדו לכנסייה הנוצרית בטענה כי היא מרמה את המאמינים, ועודדו את אנשי אירופה ללמוד קרוא וכתוב ולחשוב בעצמם. על כן, סיסמתה של תנועת ההשכלה היא 'העז לדעת'. כתוצאה מלימוד מיליוני אירופאים קרוא וכתוב, המאמינים הנוצרים הבינו שרומם על ידי הכנסייה, והחלו לעזוב את הדת, כלומר, עברו תהליך חילון - הפכו לחילונים. לאחר עזיבתם, חשו החילונים בדידות גדולה, כן סולקו ונודו על ידי הקהילה הדתית, מה שהוביל אותם לחפש מקור שייכות, ולכן הצטרפו לתנועות הלאומיות.
- **המהפכות האמריקנית והצרפתית:** ב-1776 יצאו האמריקנים למהפכה נגד השליט האבסולוטי באנגליה ג'ורג' ה-3, והשיגו את עצמאותם בפעם הראשונה בהיסטוריה. עם פשוט הצליח לסלק שלטון זה, ו-13 המושבות בצפון אמריקה היוו השראה למהפכה הצרפתית שתבוא אחריה. בצרפת נהרסה חברת המעמדות, והמלך לואי ה-16 הוצא להורג בגיליוטינה. המהפכה האמריקנית והצרפתית במאה ה-18 השפיעו על המהפכות שבאו לאחר מכן באירופה במאה ה-19, שכללו את התנועות הלאומיות.
- **כיבושי נפוליאון:** לאחר שהסתיימה המהפכה הצרפתית בניצחון צרפת, יצא הגנרל נפוליאון לכיבושים באירופה, וכבש את איטליה, גרמניה ופולין. בכל מדינות אילו, הוא וחיליו הפיצו את רעיון הלאומיות: החברה צריכה להיות שוויונית, ללא שליט זה, ולכל האזרחים צריכות להינתן אותן זכויות וחובות. בלי כיבושי נפוליון, אותם העמים, איטליה גרמניה ופולין, לא היו מודעים כלל לרעיונות הלאומיות.
- **המהפכה התעשייתית ותהליך העיור:** במאה ה-18 בעקבות המצאת מנוע הקיטור באנגליה, החליף מנוע הקיטור את העבודה הידנית שהפכה לעבודה מכנית. בעלי מקצועות ישנים כמו תופר, סנדלר, חייט ועוד איבדו את עבודתם. בעיר הוקמו מפעלים ובתי חרושת שהופעלו על ידי מנוע הקיטור, וסביבם נוצרה עיר אליה הגיעו מאות בעלי מקצוע מובטלים שלא היה עוד שימוש במקצוע שלהם. אותם המובטלים עברו לעיר הגדולה כחלק מתהליך עיור, תהליך המעבר מהכפר לעיר, אך משום שתנאי העבודה היו נוראיים: שכר נמוך, שעות ארוכות, וניכור העיר הגדולה, חיפשו העובדים מקור שייכות אמיתי, והצטרפו לתנועות הלאומיות. נוסף על כך, המצאת הקיטור הובילה להמצאת הרכבת, ששימשה מקור להעברת סחורות אך גם רעיונות בין בני אדם מרוחקים, בין היתר, גם רעיונות ההשכלה והמהפכה הצרפתית.

המצב המדיני והכלכלי-חברתי במדינה המדגימה גרמניה:

עד 1870, גרמניה הייתה מחולקת ל-39 נסיכויות. בכל נסיכות עומד נסיך, רוזן, דוכס, ברון, שליט אבסולוטי כזה או אחר, המעביר את השלטון מדור לדור בירושה, ומחזיק בידיו את כל שלושת הרשויות. השליט נמצא מעל החוק, ותחת השליט, בחברת המעמדות, מצוי מעמד האצולה והכמורה, בעלי זכויות בלבד. בתחתית חברת המעמדות ישנו המעמד השלישי, המורכב מבורגנים ואיכרים אנאלפביתים, אשר להם רק חובות, ותשלום מס.

הגורמים המעכבים את התנועה הלאומית-גרמנית:

- **פיצול מדיני:** עד 1870 לא קיימת מדינה אחת בשם גרמניה, אלא גרמניה היא רק שטח גיאוגרפי, המחולקת לנסיכויות. כל נסיכות בנויה כחברת מעמדות: נסיך/שליט אבסולוטי המחזיק בידיו את כל הכוח. הוא נמצא מעל החוק, מעביר את השלטון בירושה מדור לדור, ומחזיק את כל שלושת רשויות השלטון. הנסיכים בעצמם לא רצו באיחוד גרמניה, כי הדבר יוביל לכינון קיסר שמעמדו יעלה על של הנסיכים, שייאלצו לתת לו דין וחשבון. כוחו של הנסיך בא לידי ביטוי בכך שהמעמד השלישי משלם מיסים ישירות לנסיך, ויש לו צבא העומד לרשותו.
- **צרפת:** לצרפת יש גבול משותף עם גרמניה. לצרפת היה נוח כי גרמניה מפוצלת ולא מאוחדת, שכן כך היה קשה יותר להתמרד אליה. לכן בכל פעם שהיו רעיונות לגבי איחוד גרמניה, צרפת, בעלת הצבא היבשתי החזק ביותר במאה ה-19, איימה במלחמה, וכך נמנע האיחוד.
- **הכנסייה הנוצרית:** אחת המטרות של התנועה הלאומית בגרמניה הייתה להרוס את חברת המעמדות, וליצור חברה שוויונית בה כל האזרחים בעלי אותן זכויות ואותן חובות, ולכן גם הכנסייה הנוצרית תצטרך לשלם מיסים. הכנסייה התנגדה לתשלום מיסים ותהנגדה לתנועה הלאומית הגרמנית כי רוב חבריה היו חילונים שעזבו את הדת.

הגורמים המסייעים לתנועה הלאומית-גרמנית:

- **אוטו פון ביסמרק:** "קנצלר הברזל" של הנסיכות הגדולה בגרמניה - פרוסיה. ביסמרק הביט במבט מזלזל ב"אביב העמים" שנכשל, ופעל בשתי דרכי פעולה: דיפלומטיה - הוא ניהל משא ומתן וכתר בריתות בחשאי עם הנסיכויות האחרות לצורך איחוד גרמניה. נסיכים שלא רצו באיחוד, ביסמרק איים עליהם או שיחד אותם, וגם פעם בדרך צבאית, כאשר תקף את צרפת וניצח את נפוליאון ה-3 מלך צרפת במלחמת בזק. אלא שאז, עשה ביסמרק שתי טעויות רציניות, הוא ערך את חגיגות האיחוד בארמון וורסאי בצרפת, דבר שגרם להשפלתה של צרפת, ולקח מהצרפתים את שטחי אלזס-לורן. טעויות אלו יובילו למלחמת העולם הראשונה בשנת 1914 ולנקמתה של צרפת המושפלת.
- **השכלה ותהליך החילון:** במאה ה-18 קמה בגרמניה תנועת ההשכלה. עמנואל קנט שהוא פילוסוף גרמני, הגה את סיסמת התנועה: "העז לדעת". כאשר העם בגרמניה החל ללמוד קרוא וכתוב הם הבינו כי במקרים רבים הכנסייה הגרמנית רימתה אותם, ולכן החל תהליך של עזיבת הדת וחילון. במידה והעם בגרמניה היה נותר נוצרי, הוא היה מקשיב לדברי הכנסייה שלא להצטרף לתנועה הלאומית ולאיחוד גרמניה, שכן הכנסייה התנגדה להרס חברת המעמדות ולתשלום מיסים.

מאפייני המנהיג של התנועות הלאומיות

- **כריזמטי:** כל המנהיגים של התנועות הלאומיות היו בעלי יכולת לסחוף אחריהם את העם למשימה בלתי אפשרית. כך לדוגמה ביסמרק, שהיה ראש ממשלת פרוסיה, הנסיכות הגדולה בגרמניה, וכונה 'קנצלר הברזל', הצליח לאחד את הנסיכויות בחשאי באמצעות דיפלומטיה וברית צבאית, וסחף אחריו את העם הגרמני להילחם מול צרפת, המעצמה היבשתית הגדולה ביותר במאה ה-19.
- **משכיל ומודרני:** המנהיגים של התנועות הלאומיות היו בעלי השכלה, ידעו קרוא וכתוב, למדו באוניברסיטה וכך נחשפו באמצעות ספרים ועיתונים לרעיונות וההשכלה ולמהפכות בצרפת ובאמריקה. המנהיג לא יכול להיות חקלאי או איכר כי לאנשים אלו לא היה זמן פנוי ללמוד ולארגן מהפכות - הם היו עסוקים בהישרדות יום יומית. אותם מנהיגים היו מודרניים, כלומר האמינו כי ניתן לשנות את המצב הקיים של חברת מעמדות ושליט אבסולוטי הממשיך בירושה. מבחינתם, תהליך זה היה מיושן. אוטו פון ביסמרק לדוגמה, היווה את ההשפעה הגדולה ביותר על איחוד גרמניה, ובעל השכלה רחבה ממוסדות כגון אוניברסיטת גטינגן ואוניברסיטת פרידריך וילהלם.
- **חילוני:** כל המנהיגים של התנועות הלאומיות היו אנשים חילוניים שעברו תהליך של עזיבת דת. המנהיגים לא היו דתיים ולכן לא התייעצו עם הכנסייה הנוצרית שדחתה את רעיון התנועה הלאומית, שכן הכנסייה ביקשה לשמר את חברת המעמדות ולא ליצור חברה שוויונית שבה גם הכנסייה תיאלץ לשלם מיסים. אוטו פון ביסמרק היה מנהיג שפעל מאינטרסים מדיניים ופוליטיים, ללא כל היבט דתי במעשיו.

דרכי הפעולה של התנועות הלאומיות, וביטוייהן בתנועה הלאומית הגרמנית:

- **דיפלומטיה:** כל התנועות הלאומיות במאה ה-19 פעלו באותן דרכי פעולה. על מנת להשיג את המטרה העיקרית - עצמאות, כרתו בריתות ועשו הסכמי משא ומתן עם כוחות גדולים מהם שיוכלו לעזור להם לקבל את העצמאות. אוטו פון ביסמרק, "קנצלר הברזל" של פרוסיה, ערך משא ומתן חשאי עם הנסיכויות לגבי איחודה של גרמניה. מטרת החשאיות הייתה "להרדים" את צרפת, שלא תבחין באיחוד המתקרב. ביסמרק היה ערמומי וחשאי, כמו כן האמין באלימות, ולכן נסיכים שלא רצו באיחוד - אוימו על ידי ביסמרק או שוחדו על ידו בכסף.
- **מלחמה ומאבק צבאי:** לצורך השגת העצמאות כל התנועות הלאומיות יצאו למלחמה אלימה, כי אחרת השלטון הזר/היחיד לא היה מוכן להעניק להם את העצמאות. לאחר השימוש בדיפלומטיה וכריתת בריתות עם הנסיכים, פתח ביסמרק במלחמת בזק מול צרפת. בקרב מהיר הובס הצבא הצרפתי, וביסמרק איחד את גרמניה בארמון וורסאי בצרפת, והפך את וילהלם הראשון, קיסר פרוסיה, לקיסר על כל גרמניה. הצרפתים המושפלים, שנלקחו מהם שטחי אלזס-לורן, נשבעו לנקום בגרמנים, נקמה אשר תגיע במלחמת העולם הראשונה, כמעט חמישים שנה לאחר מכן.

שלבי ההגשמה הלאומית בתנועה הלאומית הגרמנית:

- **שלב ההיערכות:** בשלב זה מוקמת החברה הלאומית הגרמנית ששמה לעצמה מטרה לאחד את גרמניה מ-39 נסיכויות למדינה אחת. בתנועה נכללו משכילים, פילוסופים, מורים, סטודנטים ועוד, אשר ישבו בסלונים. בשלב זה התנועה קטנה ומונה כמה עשרות משכילים שישבו וחשבו כיצד לאחד את הנסיכויות על ידי שפה אחת, סמלים, כדוגמת הנשר השחור, וסיפורי עם כדוגמת מעשיות האחים גרים, במטרה לגרום למכנה משותף בין כל ילדי גרמניה.

- **שלב ההרחבה:** מטרתם של המשכילים הייתה להרחיב את התנועה הלאומית הגרמנית מכמה עשרות חברים למיליוני בני אדם. הם עשו זאת והפיצו את קיומה של התנועה ע"י מצעדים ברחובות ונאומים. הסטודנטים שבתנועה פעלו בהתנדבות בתחום החינוך בבתי הספר, שם עבדו לייצור מכנה משותף לכל ילדי גרמניה ע"י לימוד השפה, הסמלים וסיפורי עם כגון מעשיות האחים גרים.

• **שלב המאבק:**

- **המאבק מלמטה (נכשל) - 1848** היא השנה בה פרץ באופן ספונטני "אביב העמים" - מרד כנגד הנסיכים בגרמניה. המרד שהובל על ידי סטודנטים מהתנועה הלאומית הגרמנית הצליח לתקופה קצרה בלבד. מכיוון שהנסיכים לא היו מוכנים עם הצבא שלהם, הם הסכימו לדרישות המפגינים לבטל את חברת המעמדות ולהעניק למעמד השלישי שוויון זכויות. אולם, ברגע שהנסיכים הכינו את הצבא שלהם לקרב, הסטודנטים נרצחו והובסו, והמציאות החברתית-כלכלית חזרה לקדמותה.

- **המאבק מלמעלה (הצליח) - אוטו פון ביסמרק, קנצלר הברזל של פרוסיה, פועל בשתי דרכים:** דרך דיפלומטית, הכוללת משא ומתן חשאי עם נסיכים, איתם גם כורת בריתות, ופועל גם בדרך מלחמה/מאבק צבאי, ומנצח את צבאו של קיסר צרפת נפוליאון ה-3 במלחמת בזק שארכה כחודש ימים. את חגיגות איחוד גרמניה עורך ביסמרק בארמון וורסאי שבצרפת. חגיגות אלו משפילות את הצרפתים הנשבעים לנקמה. ביסמרק עושה טעות נוספת והוא לוקח את חבלי הארץ אלזס לורן מידי הצרפתים, תמריץ נוסף לתחושת הנקם הצרפתית. הנקמה הצרפתית תגיע כמעט חמישים שנה לאחר מכן בסיומה של מלחמת העולם הראשונה.

- **השלב שלאחר הקמת המדינה:** ב-1871 לאחר שהביס ביסמרק את צבאו של נפוליאון ה-3, ביסמרק עורך את חגיגות איחוד גרמניה בארוך וורסאי שבצרפת. אולם אז מפתיע ביסמרק וממליך את קיסר פרוסיה, וילהלם הראשון, לקיסר על כל גרמניה. הסטודנטים והמהפכנים ציפו שהמנהיג יגיע מתוך העם. למרות זאת, ביסמרק ביטל את חברת המעמדות בגרמניה והעניק זכויות שוות לכל האזרחים, ובנוסף כעת הייתה מערכת חינוך אחת בכל גרמניה, ותוכנית הלימודים נלמדה בכפייה וזאת כדי ליצור מכנה משותף בין ילדי גרמניה.

השינויים שחלו במפת אירופה ובחברה באירופה לאחר הלאומיות:

- **שינויים במפת אירופה:** עד הלאומיות במאה ה-19, ניתן היה לראות כי מפת אירופה מורכבת מאימפריות כמו האימפריה העות'מאנית והאימפריה האוסטרו-הונגרית. לאחר קבלת העצמאות האימפריות קרסו ונעלמו, ובמקומן קמו מדינות לאום - מדינות בהן רוב האזרחים הם בני אותו הלאום. כמו כן, לפני המאה ה-19 איטליה וגרמניה היו מפוצלות לנסיכויות, ולאחר הלאומיות, גרמניה ואיטליה מאוחדות.
- **שינויים בחברה האירופאית:** עד הלאומיות במאה ה-19 אירופה בנויה מחברת מעמדות, אשר בראשה מלכים, תחתם מעמד האצולה הכמורה בעלי הזכויות בלבד, ובתחתית המעמד השלישי, בעל חובות בלבד, ונוטל את עול תשלום המיסים לבדו. לאחר הלאומיות באירופה יש חברה שוויונית בה לכל האזרחים אותן זכויות ואותן חובות. אך יחד עם זאת, מדינות הלאום של רוב מסוים החילו להבחין במיעוטים ובזרים, וכך התחזקה שנאת הזרים, הגזענות והאנטישמיות.